

УДК 370
3-41

ISSN 2306-4420

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Збірник наукових праць
Черкаського державного
технологочного університету**

Серія: Економічні науки

Заснований у 2000 р.

Випуск 34
Частина II
Том 1

**ЧИТАЛЬНИЙ
ЗАЛ**

ЧЕРКАСИ 2013

УДК 214.458

Олег Заболотний
Лариса Чепурда

Oleg Zabolotny
Larysa Chepurda

ОПОРНІ КЛАСТЕРИ ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

SUPPORTING CLUSTERS AS A BASIS OF REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGY

У статті розглянуто опорні кластери як основу стратегії розвитку регіону, проаналізовано основні аргументи на користь використання кластерного методу управління регіональною економікою. Досліджено основні складові та розглянуто алгоритм формування регіонального кластеру.

Ключові слова: кластер, стратегія, регіон, регіональний кластер.

In the article supporting clusters as a basis of regional development strategy are considered, the main arguments in favor of the use of clustering method of regional economy management are analyzed. The basic components of a regional cluster are investigated and the algorithm of a regional cluster formation is considered.

Keywords: cluster, strategy, region, regional cluster.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Застосування кластерного методу є найбільш актуальним саме на регіональному рівні внаслідок необхідності тісного контакту між учасниками кластера, що припускає деяке територіальне обмеження. Тільки розташування в одному регіоні дає можливість швидко зустрітися, обговорити загальну задачу, оперативно вирішити проблему, а також визначити той напрямок діяльності, який є для даної території найбільш конкурентоспроможним нині і буде вигідним у майбутньому. Особливий інтерес концепція кластерного управління регіональною економікою становить у світлі посилення ролі зовнішньоторговельної діяльності в соціально-економічному розвитку регіонів, що сприяє економічному зростанню, оскільки дозволяє визначити пріоритетні галузі, що мають економічний потенціал і сприяють підвищенню конкурентоспроможності, виявити фактори і елементи, що впливають на ступінь розвитку конкурентних переваг через призму зовнішньоекономічної конкурентоспроможності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Слід підкреслити, що більшість досліджень у сфері формування кластерних груп присвячено кластеризації регіональної економіки на основі формування вузькоспеціалізованих кластерів. Їм присвятили свої праці І. В. Бакушевич, М. П. Войнаренко, М. Енрайт, Віт. І. Захарченко, Г. Б. Клейнер, Н. І. Ларіна, М. Лоренц, А. Маршалл, В. М. Осипов, М. Порттер, Г. А. Семенов, С. І. Соколенко, Р. Ю. Сорока, М. Столпер, В. Г. Федоренко, Дж. Хамфрі, Х. Шмітц та ін. При цьому відносно мало уваги приділяється проблемі підвищення ефективності розвитку регіонів на основі створення стратегічно орієнтованих багатогалузевих промислових кластерів (Н. М. Волкова, А. А. Воронов, О. І. Гуменюк, О. В. Дlugопольський, В. Я. Захаров, В. І. Захарченко, Т. В. Сахно та ін.).

Метою статті є дослідження опорних кластерів як основи стратегічного розвитку регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Однією з переваг кластерного управління економікою є посилення ролі економічних факторів і зниження адміністративних. Роль регіональних органів влади є високою тільки на перших етапах формування кластерів: в оцінюванні зовнішньоекономічного комплексу регіону, у виборі найбільш перспективних кластерів та їх формуванні, і обумовлена врахуванням інтересів регіонального розвитку, які не є пріоритетними для бізнесу. Надалі роль регіональних органів влади скорочується і головну роль починають відігравати закони ринкової економіки, що стимулюють розвиток найбільш вигідних виробництв, а роль регіональних органів влади зводиться до підтримки найважливіших кластерів.

Управління зовнішньоекономічним комплексом регіону в разі використання методу кластеризації зводиться до спільного регулювання економічних процесів, що відбуваються в регіоні. У цьому випадку регіональна влада може здійснювати функції з координування розвитку зовнішньоекономічного комплексу регіону за допомогою здійснення виставково-ярмаркової діяльності, надання податкових гарантій, пільг та субсидій, і цим стимулювати випуск висококонкурентної готової продукції

або продукції з більш високим ступенем переробки та не втручатися у вирішення проблем більш низького рівня.

Основними аргументами на користь використання кластерного методу управління регіональною економікою є:

1) висока узгодженість із самим характером конкуренції та джерелами досягнення конкурентних переваг;

2) ефективне забезпечення функціонування міжгалузевих зв'язків, поширення технологій, навичок та інформації;

3) можливість здійснення внутрішньої спеціалізації і стандартизації, збільшення продуктивності праці;

4) мінімізація витрат на впровадження інновацій; наявність у структурі кластерів гнучких підприємницьких структур – малих підприємств, способів формування інноваційних точок зростання за рахунок високого ступеня спеціалізації при обслуговуванні конкретного промислового виробництва;

5) можливості ефективного обміну ідеями між фахівцями, а отже, формування конкурентного середовища.

Стосовно українських регіонів існує ряд умов, які як сприяють формуванню кластерів, так і негативно впливають на нього. До позитивних умов, безсумнівно, необхідно віднести: існування технологічної та наукової інфраструктури; психологічну готовність до кооперації, що ґрунтуються на історично сформованих виробничо-економічних зв'язках.

До негативних факторів відносяться: низьку якість бізнес-клімату та рівня розвитку асоціативних структур (торгових палат, промислових асоціацій), які не справляються із завданням вироблення пріоритетів у розвитку регіональної економіки; широко використовуваний короткостроковий горизонт планування, в той час як у випадку кластерного управління реальні вигоди від розвитку кластеру з'являються тільки через 5-7 років.

Проте управління економікою на основі региональних кластерів має ряд незаперечних переваг, до основних з яких слід віднести:

1. Збільшення бази оподаткування.

2. Можливість формування промислових об'єднань, які будуть забезпечувати зайнятість населення регіону, розвиток інфраструктури, збільшення податкового потенціалу і т.д.

3. Можливість цілеспрямованої переорієнтації збиткових підприємств регіону.

4. Можливість регулювання інвестиційних потоків і оцінки ефективності їх вкладень на основі пріоритетності розвитку региональних кластерів.

5. Можливість надання адресних пільг певним групам підприємств, що мають важливе значення для регіональної економіки.

6. Підвищення в регіоні підприємницької активності.

7. Розвиток інноваційного потенціалу за допомогою швидкого поширення інновацій на всі підприємства кластеру і т.д.

Регіональний кластер може існувати за наявності трьох основних складових:

1) лідеруючих фірм, що випускають висококонкурентну продукцію і експортують її за кордон;

2) мережі постачальників, які забезпечують безперебійне виробництво кінцевої експортної продукції. Саме від рівня розвитку і якості роботи обслуговуючих підприємств залежить благополуччя кластеру в цілому;

3) бізнес-клімату або зовнішньої і внутрішньої конкурентоспроможності підприємств кластеру, що включає в себе якість трудових ресурсів, можливість доступу до інвестиційних потоків, рівень оподаткування, наявність адміністративних бар'єрів, рівень розвитку інфраструктури в регіоні базування кластеру, регіонального науково-дослідного потенціалу і т.д.

Розглянемо алгоритм формування регіональних кластерів. На першому етапі необхідно провести оцінку галузевої спеціалізації регіону та проаналізувати тенденції його розвитку. Економіка регіонів володіє певною промисловою базою і на першому етапі найбільш реальним є формування кластерів на основі наявних регіональних ресурсів.

Грунтуючись на класичних теоріях зовнішньої торгівлі, враховуючи доведений факт про більш високі показники обсягу виробництва продукції, зайнятості та продуктивності праці в галузях, що мають експортну орієнтацію для оцінювання галузевої спеціалізації регіону, пропонується використання коефіцієнтів локалізації обсягів виробництва, зайнятості, продуктивності праці, інвестицій в основний капітал, іноземних інвестицій, експорту та імпорту.

При цьому необхідно відразу визначати значення галузі для регіональної економіки: експортоорієнтована, імпортостимулювана або спрямована на регіональні потреби на основі значення коефіцієнтів локалізації. Тоді коефіцієнт локалізації може бути розрахований як відношення частки галузі в регіоні до частки галузі по країні або області. Тоді зрозуміло, що значення коефіцієнта більше одиниці свідчить про те, що ця галузь у регіоні більш виражена, ніж у середньому по країні.

Так, якщо значення коефіцієнта локалізації більше 1,25, то галузь є експортоорієнтованою, якщо знаходиться в проміжку від 0,75 до 1,25, то доцільно віднести її до імпортостимулюваних, якщо значення коефіцієнтів локалізації менше 0,25, то це галузь, яка використовується в масштабах регіону.

При формуванні кластерів та виборі з них найбільш пріоритетних необхідно оцінити динаміку коефіцієнтів локалізації, тому що збільшення значення показників у динаміці свідчить про можливі подальші кроки в перспективі зростання кластерів, а зниження – про можливу необхідність розширення асортименту продукції, необхідність модернізації виробництва або про неперспективність кластеру в майбутньому.

Наступним етапом є оцінювання раціональності структури експорту для експортоорієнтованих галузей, імпорту – для імпортостимулюваних і формування на основі проведеної оцінки оптимальної структури зовнішньоторговельних операцій.

Для оцінювання товарної структури зовнішньої торгівлі нами пропонується використання досить широко відомих за кордоном, але таких, що поки не набули значного поширення в нашій країні, коефіцієнтів типу Ллойда і Баласса. Використання цих коефіцієнтів найбільш виправдано саме на регіональному рівні, внаслідок деяких обмежень обробки статистичної інформації за обсягом, оскільки розрахунок коефіцієнта здійснюється на основі даних товарної номенклатури ЗЕД з великим обсягом даних, обробка яких на державному рівні, на нашу думку, є неефективною і недоцільною внаслідок неможливості вироблення необхідних індивідуальних рішень по удосконаленню структури експорто-імпортних операцій регіонів.

Деталізація зовнішньоторговельної структури на рівні регіону дасть можливість оцінити необхідність і доцільність реструктуризації галузей виробництва з урахуванням зовнішньоекономічного фактора і, відповідно, буде сприяти більш активному включення регіонів у світогосподарські зв'язки.

Наступним етапом є виявлення базових підприємств, виробництва товарів, що мають важливе значення для регіону. Після виявлення базових підприємств необхідне вивчення підприємств-постачальників і суміжників, які будуть включені до кластеру, ланцюга поставки комплектуючих. Важливо з'ясувати, які підприємства, необхідні для формування кластеру, знаходяться поза територією регіону, і вивчити можливість перепрофілювання збиткових підприємств відповідно до потреб кластеру. Ідентифікація регіональних можливостей передбачає оцінку таких складових бізнес-клімату, як:

- умови факторів виробництва, їх якості та ступінь спеціалізації;
- умови для конкуренції і стратегічного розвитку;
- умови попиту;
- пов'язані або підтримуючі галузі.

Вивчення регіональних можливостей дає змогу визначити пріоритетні ринки збуту продукції, які повинні забезпечувати максимальне включення регіону в систему світогосподарських зв'язків і сприяти збільшенню обсягів експорту продукції з високою часткою доданої вартості. Внаслідок неможливості на першому етапі забезпечити максимальну регіональну підтримку всім кластерам, які можуть бути створені в регіоні, необхідно чітко визначити кластери, формування яких є пріоритетним і всіляко сприяти їх розвитку, причому це можуть бути як експорто- так і імпортостимулювані кластери.

На основі проведеного аналізу регіональних можливостей, оцінки структури зовнішньоторговельного обороту відбувається формування кластерів.

Стратегія розвитку кластерів полягає у створенні умов для їх ефективної роботи. Роль роботи регіональної влади в цьому напрямку зводиться, на нашу думку, до створення системи стимулювання випуску конкурентної готової продукції.

Система заходів регулювання повинна розроблятися залежно від конкретного товару; ситуації, що склалася в його виробництві; місця його в структурі регіонального ринку та експортних поставках регіону; перспектив його виробництва з урахуванням міжнародного поділу праці.

Сьогодні в Черкаській області розроблено дві основні стратегії розвитку. Перша – «Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року» – формує шляхи, за якими передбачено виведення її

економіки на траєкторію динамічного зростання та впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. Пріоритетами соціально-економічного розвитку Черкаської області на період до 2015 року визначено [5]:

- відновлення існуючих підприємств та створення нових виробництв на інноваційно-інвестиційній основі як однієї з основних передумов вирішення широкого спектра суспільних проблем;
- розвиток агропромислового виробництва за рахунок посилення ролі тваринництва та підвищення ефективності використання ґрунтів;
- покращення інвестиційного клімату з метою залучення інвестицій в розбудову економіки області;
- розбудова інфраструктури;
- відновлення культурної спадщини та формування на її основі туристичної галузі.

Вона містить орієнтовні напрямки, які передбачають ефективне функціонування реального сектора економіки, наповнення бюджетів усіх рівнів, підвищення доходів населення, у т. ч. рівня заробітної плати, покращення стану на ринку праці, створення збалансованої ринкової та соціальної інфраструктури, забезпечення сприятливого навколошнього середовища, екологічної та техногенної безпеки в життєдіяльності регіону.

Стратегія передбачає застосування структурними підрозділами облдержадміністрацій, райондерадміністраціями, міськвиконкомами ефективних адміністративних, економічних та фіскальних механізмів у процесі її реалізації.

Другим напрямом розвитку Черкаської області є обласна програма «Будуємо нову Черкащину» на 2011 – 2015 роки, яка передбачає такі напрями роботи [1]:

- розвиток реального сектора економіки шляхом відновлення та створення нових виробництв на інвестиційно-інноваційній основі як однієї з основних передумов вирішення широкого спектра суспільних проблем;
- забезпечення структурних змін у сфері сільськогосподарського виробництва за рахунок прискореного розвитку тваринництва з одночасним підвищеннем продуктивності рослинництва;
- розбудова, оновлення та реконструкція транспортної, туристично-рекреаційної, соціально-культурної, спортивно-оздоровчої інфраструктури;
- проведення бюджетної політики на принципах концентрації і цільового використання бюджетного ресурсу, пріоритетності соціальної спрямованості та посилення інвестиційної складової;
- приділення особливої уваги розвитку сільських територій.

Таким чином, стратегічні напрями розвитку Черкаської області в основному спрямовані на активізацію промислової діяльності на основі інноваційно-інвестиційного підходу, що стає можливим у межах впровадження кластерних форм організації промислової діяльності в регіоні. Адже економіка Черкаської області має вагомий потенціал розвитку низки галузей промислового виробництва та агропромислового комплексу.

Для виходу на показники якісно вищого рівня соціально-економічного розвитку регіону необхідно враховувати тенденції його розвитку та наявні можливості галузей регіональної економіки. Важливо налагодити співпрацю влади з бізнесом і наукою, у тому числі в рамках державно-приватного партнерства, для забезпечення науково-технічного прориву на інноваційно-інвестиційній основі.

За останні роки в Україні кластерна форма об'єднання підприємств стає одним із пріоритетних напрямів розвитку регіонів, що відображається у стратегіях розвитку багатьох регіонів, де вже здійснюються реалізація кластерних ініціатив на основі спільної діяльності облдержадміністрацій, бізнесу та міжнародних організацій. Розглянемо деякі з них.

1. Стратегія розвитку Сумської області «Нова Сумщина – 2015» (2010 р.) [3], в якій основою для економічного розвитку області визначено розвиток кластерів АПК, націлених на розвиток замкнутого високотехнологічного агропромислового виробництва та на створення екологічно чистої конкурентоспроможної продукції; а також будівельних кластерів, метою яких є створення замкнутих циклів від виробництва будівельних матеріалів до будівництва готового житла та його обслуговування.

2. «Стратегія підвищення економічної конкурентоспроможності Дніпропетровської області: кластери будівництва та сільського господарства» (2011 р.). З метою підвищення конкурентоспроможності області було обрано два найбільш перспективні пілотні кластери. Кластер будівництва, маючи високий ресурсний потенціал, сприятиме створенню виробництва в області сучасних будівельних матеріалів, які на сьогодні імпортуються, активізуватиме житлове будівництво та

дозволить створювати продукцію та послуги з високою доданою вартістю. Кластер сільського господарства розвиватиме найбільш перспективні для області напрями: свинарство, птахівництво, плодівництво та овочівництво, що сприятиме розвитку сучасної переробки для створення продукції з високою доданою вартістю та дозволить збільшити її експорт.

3. «Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року» (2010 р.) [6], яка передбачає розвиток дев'яти ключових кластерних структур, у т. ч. національного масштабу (у сфері альтернативної енергетики, високотехнологічного та науково-освітнього кластеру на базі україно-російського технопарку «Технополіс»), а також транскордонного транспортно-торговельно-логістичного кластеру «Брама Україна-Росія».

4. Стратегія підвищення конкурентоспроможності Донбасу «Донбас – 2025: стратегія майбутнього» (2009 р.) [4], пріоритетними напрямами якої є розвиток металургійного кластеру та кластеру сільськогосподарської і харчової промисловості, що у перспективі сприятиме трансформації металургії області на сучасне виробництво з фокусом на продукцію глибокого переделу, а також ефективній реалізації потенціалу області у сільському господарстві, створенню конкурентної харчової промисловості та зменшенню залежності економіки області від важкої промисловості. На сьогодні у Донецькій області вже проведено кластерні дослідження та аналіз, розпочато етап упровадження рекомендацій.

5. «Стратегія економічного і соціального розвитку АР Крим на 2011 – 2020 рр.» [2], в якій передбачається формування протягом 3-5 років конкурентоспроможних кластерів у санаторно-курортній і туристичній галузі, сільському господарству й харчовій промисловості регіону, у машинобудівній і суднобудівній галузях, енергетиці. Крім того, окрему увагу в стратегії приділено формуванню міжрегіональних кластерів, які здатні стати основою посткризового зростання.

Висновки з дослідження. Таким чином, у кластерах забезпечиться вимога комплексності управління, що означає використання інноваційної стратегії як складової частини загальної стратегії розвитку відтворювального процесу в усіх ланках регіональної економічної системи, в т. ч. й промисловій.

Список використаної літератури

1. Обласна програма «Будуємо нову Черкащину» на 2011 – 2015 роки [Електронний ресурс] / Черкаська обласна державна адміністрація. – Режим доступу : <http://www.oda.ck.ua/?lng=ukr&article=444>.
2. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / [за ред. З. С. Варналія]. – К., 2005. – 498 с.
3. Стратегія економічного і соціального розвитку Сумської області на період до 2015 року [Електронний ресурс] / Сумська обласна державна адміністрація. – Режим доступу : http://www.state.gov.sumy.ua/docs/komitet_ekonom_pitan/strateg_ns2015.html
4. Стратегія підвищення конкурентоспроможності Донбасу «Донбас – 2025: стратегія майбутнього» [Електронний ресурс] / Донецька обласна державна адміністрація. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/Donetsk_Monitor_Doc_Final_RUS.pdf
5. Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року [Електронний ресурс] / Черкаська обласна державна адміністрація. – Режим доступу : <http://www.oda.ck.ua/?lng=ukr&article=1231>
6. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2015 року [Електронний ресурс] / Харківська обласна державна адміністрація. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/uk/article/static/id/243>
7. Федоренко В. Г. Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / Федоренко В. Г., Гойко А. Ф., Джабейло В. Б. // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 6–9.
8. Delgado, M., Porter, M., Stem, S. Clusters, convergence and economic performance [Internet], Harvard Business School, Institute for strategy and competitiveness. Available from: http://www.isc.hbs.edu/pdf/DPS_Clusters_Performance_2011-0311.pdf
9. Porter, M. (2003) The Economic Performance of Regions [Internet], Regional Studies, August/October, Vol. 37.6&7, pp. 549–578. Available from: http://www.isc.hbs.edu/pdf/Porter2003-The_Economic_Performance_of_Regions.pdf

Відомості про авторів

О. Г. Заболотний, доцент кафедри менеджменту, Черкаський державний технологічний університет.

Л. М. Чепурда, кандидат економічних наук, доцент, Черкаський державний технологічний університет.